

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Α'. μέρος μιᾶς φιλοσοφικῆς μελέτης τοῦ Εὐαγγέλου Παπανούτσου πρὸς τὸ δυὸ μῆνες θὰ κυκλοφορήσουν τὰ «Γράμματα» σὲ ὡραίαν ἔκδοσιν μὲ τὸν τίτλον: «Ἡ Τριλογία τοῦ Πνεύματος». Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη. Τὸ πρῶτον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν Τέχνην, τὸ δευτέρον εἰς τὴν Ἠθικὴν καὶ τὸ τρίτον εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ μὲ τὴν μελέτην τοῦ αὐτοῦ νὰ δείξῃ ὅτι εἰς ὁλοκλήρῳ οἱ τρεῖς αὗται «πειθαρχίαι» εἰναι διάφορες μονάχα φάσεις μιᾶς ἰδίας καὶ μοναδικῆς προσπάθειας τοῦ Πνεύματος: νὰ κατακτήσῃ τὴν Πραγματικότητα, νὰ πειθαρχήσῃ σὲ μιάν Ἰδέαν τὴν Ζωὴν καὶ ἔτσι νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὴν πίεσίν τινος.

Ἐνα ἄλλο, ἓνα μεγάλο ἐρώτημα ἀπορηματικὸν μὲ τραβᾷ.

Ἀναρωτιέμαι:

Γιατί δημιουργεῖ ὁ καλλιτέχνης;

Τί ζητεῖ στὸ ἔργον Τέχνης ὁποῖος ἀνοίγει σ' αὐτὸ τὴν ψυχὴν του;

Εἶναι ἀνάγκη ν' ἀνασύρω πρῶτα εἰς τὴν συνειδήσιν μου μερικὰς ἀπὸ τὰς πιὸ χαρακτηριστικὰς ποικιλίας τῆς αἰσθητικῆς συγκίνησεως γιὰ ν' ἀπαντήσω ὕστερον εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτό.

Οἱ γυναῖκες τοῦ Ingres, ἂν τις ἀντίκρουσα ζωντανὰς κάπου, θὰ ζάλιζαν τὰς αἰσθήσεις μου μὲ τὴν σατανικὴν μέθην μιᾶς ἑτοιμῆς νὰ ικανοποιηθῇ ἐπιθυμίας σαρκικῆς. Ἡ θὰ βασάνιζαν τὸ κορμί μου μὲ τὴν ὀδυνηρὴν ἀγωνίαν ἑνὸς ἐρωτισμοῦ ἀκόλαστου πρὸς τὸν δὲν ικανοποιεῖται. Ἐτσι ὅμως, καθὼς τις χάσκηκα κάποτε μέσα εἰς τὰ γεμάτα φῶς καὶ φινέτσα ταμπλώ τοῦ Λούβρου, δὲ μοῦ δῶκαν παρὰ μιάν ἔντονον ἀλλ' ἀθωότατην συγκίνησιν, μιὰ συγκίνησιν αἰσθητικὴν μονάχα.

Ἄν μὲ ψυχὴ χριστιανικὴ, ψυχὴν ὀργωμένην ἀπὸ αἰῶνες μὲ τὴν λατρείαν τοῦ πάθους τοῦ Θεοῦ, ζοῦσα κάποτε εἰς τὴν πραγματικότητα τὴν φρίκην τῶν στιγμῶν τῆς Σταυρώσεως ἢ τὸν πόνον τῆς Μάνας πρὸς τὸν ὕστερον ἀπὸ τὸ μαρτύριον κράτησε εἰς τὰ γόνατά της νεκρὸν τὸν γλωσσὸν Υἱόν, καιρὸς, πολὺν καιρὸς θὰ χρειαζόμουν γιὰ νὰ συνέλθω ἀπὸ τὴν

ἀνατριχίλα τῆς ἀποτροπαιῆς δοκιμασίας· κι ἅπ' τὴν ὁδύνῃ τῆς μητρικῆς συντριβῆς. Σήμερα μπορῶ ν' ἀντικρύσω τὸν «Ἐσταυρωμένο» τοῦ Γκρέκο καὶ τὴν Pietà τοῦ Μιχαηλάγγελου καὶ ἡ κατάνυξή μου, εἶμαι βέβαιος, οὔτε ἵχνος θὰ χεῖ μέσα τῆς φρίκης ἢ ὁδύνῃς. Εἶναι συγκίνηση ἀλλιώτικη, αἰσθητικὴ.

Ἐξω στὸ δρόμο, στὸ οὔτιό τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, τὸ ἀντίκρουσμα ἐνὸς ὑποῦλου φίλου ποὺ συκοφαντεῖ δόλια μιὰν ἀθώα γυναῖκα στὸν παράφορο καὶ τρελὸν ἀπὸ ἔρωτα ἄντρα τῆς θὰ γέμιζε τὴν ψυχὴ μου ὀργὴ καὶ ἀποτροπιασμό. Στὸ θέατρο, μ' ὅση δύναμη κι ἂν ἔβαλε στοὺς στίχους τοῦ ὁ Σαίξπηρ, τὸ ξέρω, δὲν κατορθώνω νὰ μιήσω τὸν καταχθόνιο Ἰάγο τῇ στιγμῇ ποὺ διαβάλλει στὸν μαῦρο μάρτυρα τὸν ξανθὸν ἄγγελό του. Ἡ ὅλη σκηνὴ μὲ συγκινεῖ, ἀλλὰ μὲς στὴν συγκίνησή μου αὐτὴ οὔτε μίσος ὑπάρχει, οὔτε ἀγανάκτηση. Μὲ συγκινεῖ αἰσθητικῶς.

Ἄν κάποτε ἔξελεπα στ' ὄνειρό μου τὴ φοβερὴν εἴσοδο τῆς Κόλασης—ἅπ' τὰ μαῦρα βάθη τῆς νὰ βγαίνουν κόκκινες γλῶσσες πυρὸς κι ἀπάνω στὴν πόρτα τῆς νὰ ναι γραμμένα τὰ λόγια : *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*—θὰ μπηγα φωνῆς τρόμου κι ἀπόγνωσης. Ὅταν κάποτε χύταζα τὸ γύψινο πρόπλυσμα τοῦ Rodin : «Ἡ Πύλη τοῦ Ἀδῆ» ἢ ὅταν διάβαζα τὸ ἔπος τῆς «Κόλασης» τοῦ Dante, οὔτε τρόμος ἐνιωθα οὔτε ἀπόγνωση. Ἐνα δέος ἄλλης λογῆς, μιὰ συγκίνηση ἀλλιώτικη, αἰσθητικὴ, διέφερε τὴν ψυχὴ μου.

Ἐπειτ' ἅπ' αὐτὰ εἶμαι τώρα σὲ θέσῃ νὰ ὀρίσω τὸν αἰῶλο τῆς Τέχνης.

Τῆς Τέχνης ὁ ἄθλος εἶναι ἡ κάθαρση τοῦ πάθους. Ὁ πυρετὸς τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τελεῖ σὰ φλόγα ἱερὴ τὸν καθαρό. Μὲ τὴ μέσω τῆς Τέχνης ἔκφραση, αἰσθητοποίηση, τὸ πάθος ἀπορρίπτει τὰ ζοφερά του δαιμόνια, τὰ σκοτεινὰ δηλ. ἐκεῖνα καὶ παράφορα στοιχεῖα του, ὅπως εἶναι οἱ ὀρέξεις, ὁ πόθος, ὁ φθόνος, τὸ μίσος, ἡ ἀγανάκτηση, ἡ ἀηδία, ἡ φρίκη, ὁ τρόμος, ἡ ἀπόγνωση, κτλ. ποὺ κινοῦν τὴν ψυχὴ βίαια, τυφλὰ καὶ ἄταχτα, ἐμποδίζουν τὴν ἐλεύθερη καὶ συμμετρικὰ ἐντονὴν ἐνέργεια τῶν δυνάμεών της, τὴν ταράζουν καὶ τὴ ζαλίζουν. Ἐτσι τὸ πάθος καθαρίζεται, λαμπικαίνεται καὶ κατασταλάζει στὸ ῥίγος ἐκεῖνο καὶ στὸ δέος ποὺ

είναι σὰ χάδι τρυφερό, ἀπόλαυση λεπτή, ἔξαρση, κατά-
νυξη, γλυκειὰ μελαγχολία, παρηγοριά, ἀνακούφιση, καί
ποὺ ὀνομάζομε συγκίνησην αἰσθητική. Καθαρμένο τὸ
πάθος δὲν πιέζει πιά, οὔτε τυραννεῖ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ.
Τὰ σκοτεινὰ στοιχεῖα ποὺ ὀνόμασα εἶναι τὰ μακριὰ καὶ
μυτερὰ νύχια τοῦ ποὺ χώνει μὲς στὰ σπλάχνα τοῦ ἀνθρώ-
που καὶ τὸν βασανίζει. Μαρτύριο φρικτό. Ἡ μέσω τῆς
Τέχνης ἔκφραση, αἰσθητοποίηση, τοῦ ξεκολνᾶ ἕνα-ἕνα τὰ
φοβερά αὐτὰ νύχια καὶ τὸ κάνει ἔντελῶς ἀκίνδυνο — μιὰν
ἀθωότατη, συμπαθητικότατη, τερπνότατη συγκίνηση. Ἐτσι
ἡ Τέχνη ξαλαφρώνει, ἀνακουφίζει τὴν ψυχὴ καὶ λυτρώνει
τὸν ἄνθρωπο.

Τοῦ καθαρμοῦ ἡ ἐξήγηση πρέπει θαρῶ νὰ ζητηθεῖ
στὴν οὐσία τῆς Τέχνης, στὸ ὅτι δηλ. ἡ Τέχνη βάζει κα-
θῶς εἶπα πνεῦμα στὴ ζωὴ.

Ἀναλυτικότερα μπορῶ νὰ ἐκθέσω τὴν ἐξήγησιν
αὐτὴ μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο :

Πῶς κατορθώνει ἡ Τέχνη ὥστε τὸ πάθος ἀποκαθαι-
ρόμενο νὰ μεταπίπτει σὲ συγκίνησην αἰσθητική ;

1ο. Μὲ τὰ εἰδωλά της ἡ Τέχνη κατορθώνει ὥστε νὰ
δοκιμάζει ἡ ψυχὴ τὸ πάθος κατ' ἐπανάληψη καὶ μὲ ὅλη
τὴν τὴν ἄνεση. Ἐτσι τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν
παραφορά, γιὰτὶ ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ὁδυνηροῦ συγ-
κλονισμοῦ τοῦ πάθους ἔχει αἰτία τὸ ὅτι τὸ γεγονὸς ποὺ τὸ
προκαλεῖ εἶναι ἀνεπανάληπτο, ταχὺ καὶ φευγαλέο.

2ο. Ἡ Τέχνη ἐξομαλύνοντας, στρογγυλέδοντας, πει-
θαρχώντας, ἐξευγενίζοντας τὴ ζωὴ μὲ τὴν Ἰδέα καταστρέ-
φει τὶς ὁδυνηρὲς ρίζες τοῦ πάθους τόσον, ὥστε ὅ,τι μένει
πιά ἀπ' αὐτὸ στὴν ψυχὴ εἶναι μιὰ συγκίνηση ποὺ ἀφίνει τὶς
δυνάμεις της νὰ λειτουργοῦν ἐλεύθερα, ἔντονα, συμμετρικά.

3ο. Ἡ πραγματικότητα τῆς Τέχνης δὲν εἶναι σὰν τὴν
πραγματικότητα τῆς ζωῆς ἄταχτη καὶ ἀκατανόητη, ἀκατά-
σχετη καὶ ἀκατάσταση, αὐθαίρετη καὶ ἀδιάφορη, ὥστε νὰ
πιέζει καὶ νὰ λυπεῖ τὴν ψυχὴ. Ἡ Τέχνη βάζοντάς της
ὅρια, τάξη, νόημα τὴν κάνει τέτια ποὺ ἱκανοποιεῖ τὶς
μύχιες ἀπαιτήσεις τῆς ψυχῆς καὶ ἔτσι τέρπει τὸν ἄνθρωπο
σύγκινώντας τον μ' ἕναν τρόπο ἡρεμο καὶ λεπτό.

Τώρα μπορῶ νὰπαντήσω στ' ἀρχικὰ ἐρωτήματά μου.

— Γιατί δημιουργεῖ ὁ καλλιτέχνης; Τί ζητεῖ στὸ ἔργο Τέχνης ὅποιος ἀνοίγει σ' αὐτὸ τὴν ψυχὴ του;

Ἀπαντῶ :

— Κάτω ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργίαν ὁρᾷ μιὰ προσπάθεια λυτρωμοῦ. Ὁ καλλιτέχνης παλέθει νὰ αἰσθητοποιήσῃ τὸ πάθος του ἀπάνω σὲ σύμβολα ἱκανὰ νὰ σηκώσουν καὶ νὰ μεταγγίσουν ἀκόμα καὶ σὲ ξένες ψυχὰς τὶς λαχτάρεις καὶ τὴν ἀγωνίαν του. Κι αὐτὸ εἴτε γιὰ νὰ χαρεῖ πιὸ ἄνετα, ἔντονα καὶ πλατιά τὴν ἡδονή του, εἴτε ὥστε νὰ γίνῃ ἀπὸ σκλάβος κύριός της (αὐτὸς εἶναι πάντα ὁ κρυφὸς σκοπός), εἴτε γιὰ νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν πίεση τῆς ὀδύνης του μὲ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση ποὺ θ' ἀκτινοβολεῖ στὴν ἴδια του ψυχὴ τὸ δημιουργημά της.

Τὸν ἴδιο λυτρωμὸ ζητεῖ στὰ ἔργα Τέχνης καὶ ὅποιος ἀνοίγει διάπλατὴ τὴν ψυχὴ του στὶς συγκινήσεις των.

Καὶ τώρα, ἀφοῦ παραμέρισα μὲς στὸ νοῦ μου τόσες ἀπορίες, ἔχω διάθεση νὰ συζητήσω. Νὰ συζητήσω μὲ ὅσους δίνουν λύσεις διαφορετικὰς στὰ δυὸ μεγάλα προβλήματα ποὺ τυράνησαν καὶ μένα :

1ο. Τί εἶναι ἡ Τέχνη ὡς ἔργον;

2ο. Τί εἶναι ἡ Τέχνη ὡς προσπάθεια;

Στὸ πρῶτο ἐρώτημα μερικοὶ ἀπαντοῦν :

— Ἡ Τέχνη εἶναι μίμηση, ἢ

— Ἡ Τέχνη εἶναι καλλιέργεια καὶ ἐξευγένιση τῆς φυσικῆς ὁμορφιάς καὶ τοῦ «ψυχολογικοῦ καλοῦ», ἢ

— Ἡ Τέχνη εἶναι ἐλεύθερο φαντασιολόγημα ποὺ θέλγει.

Στὸ δεύτερο :

— Ἡ Τέχνη εἶναι παιχνίδι, παιχνίδι ἀνώτερης τάξης, ἢ

— Ἡ Τέχνη εἶναι παραστρατημένη ἐνέργεια τοῦ γενετήσιου ἔνστικτου.

Ἄς ἀρχίσω ἀπὸ τοὺς πρῶτους.

Εἶναι ἡ Τέχνη μίμηση;

Μιμεῖται ὁ καλλιτέχνης ὅταν ἀποτυπώνει σ' ἓνα ἀνάγλυφο ἢ σὲ μιὰν εἰκόνα τὴν ὁργὴν ἐνὸς ταύρου ἢ τὸ χαμόγελο μιᾶς γυναίκας, ὅπως ὁ Ντὰ Βίντσι.

Μιμεῖται ὁ μουσικὸς ὅταν σὲ μιὰ συμφωνία του δίνει

πιστά τοὺς ἀχούς τῆς ἐρήμου, καθὼς ὁ Μποροντίν στὴ σύνθεση «Μέσα στὶς στέπες τῆς κεντρικῆς Ἀσίας».

Μιμεῖται ὁ ἠθοποιὸς ἢ ὁ χορευτής, ὥς ποῦμε ὁ Μοῖσις ἢ ἡ Πάβλοβα, ὅταν μὲ μορφασμοὺς καὶ κινήσεις κάθε λογῆς παρουσιάζει ὁλοζώντανη τὴν ἀληθινὴν ἔκφραση ἑνὸς πάθους.

Κι ὁ πρῶτος κι ὁ δεύτερος κι οἱ τρίτοι κάνουν τέχνη. Ἡ Τέχνη ἄρα εἶναι μίμηση. Φυσικὴ συμπλήρωση τοῦ ὀρισμοῦ : ἡ Τέχνη τέρπει γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι λίγο παπαγάλος, λίγο πίθηκος....

Ἄν εἶναι ἔτσι, ρωτῶ :

Γιατὶ μὲ συγκινεῖ αἰσθητικὰ ἓνα ἐξπρεσιονιστικὸ ταμπλώ, π.χ. ἓνα ὁποιοδήποτε ἔργο τοῦ Πικασό, ἀφοῦ δὲν εἶναι μίμηση ;

Γιατὶ μὲ συγκινεῖ αἰσθητικὰ ἡ μουσικὴ τοῦ Μπάχ, ποῦ δὲν ἀντιγράφει, ποῦ ἀγνοεῖ μάλιστα συστηματικὰ τὴ Φύση καὶ τοὺς ἀχούς της ;

Γιατὶ μὲ συγκινοῦν αἰσθητικὰ κάτι παράξενες κι ἀλλόκοτες χορευτικὲς συνθέσεις τοῦ Διανγκίλεφ, ποῦ ποτὲ δὲν εἶδε μάτι ἀνθρώπου πουθενὰ ὥστε νὰ μιμηθεῖ, παρὰ ἀπάνω σὲ μιὰν ἐξαψη ἀσυνήθιστη σοφίστηκεν ὁ νοῦς ;

Ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶναι Τέχνη ; Οὔτε ἡ ποίηση εἶναι Τέχνη ; Τί μιμεῖται ἡ ποίηση ; Μήπως πρέπει νὰ εἶναι ἱστορία ;

Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ καλλιτέχνης δὲν περιορίζεται στὶς γραμμές, στὰ χρώματα, στοὺς ἤχους, στὶς κινήσεις καὶ στὰ γεγονότα ποῦ τοῦ δίνει ὁ κόσμος καὶ ἡ πραγματικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ψάχνει μὲ τὴν φαντασία του νὰ βρεῖ κάτι νέο, παράξενο καὶ χιμαιρικό, γιὰ νὰ ἐκφράσει τελειότερα τὴν ψυχὴ του.

Κι ὅμως ἄλλο τόσο ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι καὶ ἡ μίμηση ἔχει κάποια θέση, κάποτε σπουδαία μέσα στὴν Τέχνη. Λοιπόν ;

Ἀπλούστατα. Πρέπει εὐθύς νὰ ἐξηγηθῶ ποιὰ μίμηση μπόρεῖ νὰ ὀνομαστεῖ Τέχνη. Τὶς περισσότερες φορὲς ἡ μίμηση εἶναι βέβαια μιὰ περιέργη καὶ διασκεδαστικὴ ἐπιδεξιότητα ποῦ κάνει αἴσθηση ἢ προκαλεῖ ἀκόμα καὶ τὸ θαυμασμό· δὲν ἔχει ὅμως τίποτα μέσα της ἀπὸ τὸ θάμα τῆς Τέχνης καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ συγκινήσει αἰσθητικὰ.

Ὅταν μιὰ ὀπτικὴ ἢ ἀκουστικὴ ἐντύπωση ἔμπει μέσα

μου, περάσει ὕστερα ἀπὸ τὴν ψυχὴ μου στοὺς μυῶνες μου καὶ μ' ἓνα συνδυασμὸ εὐστοχῶν ἐνεργειῶν μου «ἀποδοθῇ» στὸ βασίλειο τῶν χρωμάτων, τῶν φωνῶν καὶ τῶν κινήσεων, ὅπως πάνω-κάτω ἦταν τὴ στιγμή πού ἔφυγε ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ ἐρεθίσει τὰ αἰσθητήριά μου, λέω ὅτι ἔτσι καθὼς ἐνέργησα ἔκαμα μίμηση. Ἡ μίμηση ὅμως αὐτὴ πού ἔκαμα δὲ μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ Τέχνη, γιατί ἡ ἐντύπωση ἐκείνη περνώντας ἀπὸ μέσα μου δὲν πῆρε μαζί της καὶ κάτι ἀπ' τὴν ψυχὴ μου, ὥστε μὲ τὴν ἀπόδοσή της στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον νὰ αἰσθητοποιήσῃ αὐτὸ τὸ κάτι καὶ νὰ μὲ συγκινήσῃ. Διάβηκε τὴν ὄντοτήτά μου ὅπως ἡ ἀχίνα τοῦ ἡλίου ἓνα ἀδιάφορο κρῦο καὶ νωθρὸ γυαλί. Τώρα βλέποντας ἢ ἀκούοντας τὸ αἰσθητὸ της ὁμοίωμα, δὲν νιώθω τίποτα — γιατί μοῦ εἶναι ξένη καὶ μακρυνή, ὅπως καὶ πρὶν ἀγγίξει τὴν ψυχὴ μου.

Ἡ μίμηση εἶναι Τέχνη ὅταν ἔχει τὴ θέση της μέσα στὸ κλείσιμο, στὸ στρογγύλεμα καὶ στὸ πειθάρχημα τοῦ Πραγματικοῦ πού μὲ τὰ εἰδωλά της κατορθώνει ἡ Τέχνη. Ἡ ὀργὴ τοῦ ταύρου καὶ τὸ χαμόγελο τῆς γυναίκας, οἱ φωνές τῆς ἐρήμου καὶ οἱ μορφασμοὶ τοῦ πάθους τότε μονάχα μὲ συγκινοῦν αἰσθητικά, τότε ἄρα μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν Τέχνη, ὅταν μοῦ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ κινήσω μὲ ὁρμὴ τὴν ψυχὴ μου πρὸς τὴ σύληψη ἐνδὸς νοήματος, μιᾶς Ἰδέας. Ἐκείνου τοῦ νοήματος καὶ ἐκείνης τῆς Ἰδέας πού μὲ τὸν ἐσωτερικόν, τὸν ἰδιαίτερό των νόμον ὁ δημιουργὸς καλλιτέχνης κλείνει, στρογγυλέζει, πειθαρχεῖ τὴ ροὴ τοῦ Πραγματικοῦ στὰ εἰδωλά του. Τοῦτο εἶναι πρὸ παντὸς ὡς ἔργον ἡ Τέχνη: κλείσιμο, στρογγύλεμα, πειθάρχημα. Τὴ στιγμή πού μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχει ἄρτια, πλατιά, ἔντονα, χωρὶς μίμηση, ἐντελῶς ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε περιορισμὸν ἀλήθειας, ἀκρίβειας καὶ πιστότητας — ὅπως στὴν περίπτωση τῶν εἰκόνων τοῦ Πिकासό, τῶν φοῦγκεν τοῦ Μπάχ, τῶν ἐξωφρενικῶν μὰ ὠραίων χορῶν καὶ τῆς ἀνιστορικῆς ποίησης—ὄχι μόνο δὲν πάθει νὰ εἶναι Τέχνη, ἀλλ' ἀξίζει νὰ ὀνομαστεῖ καθαρότερη, γνησιότερη, δυνατότερη Τέχνη.

Εἶναι ἡ Τέχνη, καλλιέργεια καὶ ἐξευγένιση τῆς φυσικῆς ὁμορφιάς καὶ τοῦ «ψυχολογικοῦ καλοῦ»;

Πρώτη ὑποχώρηση! Ἡ Τέχνη ὄχι μίμηση, ἀλλὰ ἐξωραϊσμός τῆς Φύσης, τῆς ἀλήθειας.

Λίγο ὥς πολὺ ὅλοι ἀναγνωρίζομε μερικὲς φυσικὰς ὁμορφίαις τὴν ἀνοιξιάτικη ἀνατολὴ καὶ δύση τοῦ ἡλίου· τὸ εὐγραμμο κορμὶ μιᾶς νέας γυναίκας ἢ ἑνὸς ἐφήβου· τὸ φλοῖσθο τῆς ἡμέρης ἀκρογιαλιάς· τὴν ὁρμὴ τῆς θύελλας στὸ φουντωμένο δάσος· τὸ φεγγάρι ἀπάνω σ' ἓνα χιονισμένο τοπεῖο· τὸ παγώνι, τὸ τριαντάφυλλο, τὸν κρίνο, κτλ. Καὶ στὴν ἐκτίμηση τοῦ ψυχολογικοῦ καλοῦ πάλι λίγο ὥς πολὺ συμφωνοῦμε ὅλοι. Ἡ ἁρμονία, ἡ συμμετρία, ὁ ρυθμός, ὁρισμένοι συνδυασμοὶ χρωμάτων, γραμμῶν καὶ ἤχων μᾶς συγκινοῦν, μᾶς ἀρέσουν. Σχέσεις ἀντίθετες μ' αὐτὰς μᾶς πειράζουν, μᾶς ἐνοχλοῦν, μᾶς δυσχεραστοῦν. Στὴν περίπτωσι τῆς φυσικῆς ὁμορφιάς μιλοῦμε γιὰ ὠραῖα ἢ γιὰ ἄσκημα πράγματα. Στὴν περίπτωσι τοῦ ψυχολογικοῦ καλοῦ γιὰ καλαίσθητα ἢ ἀκαλαίσθητα πράγματα.

Μήπως λοιπὸν εἶναι ἡ Τέχνη καλλιέργεια καὶ ἐξευγένισι τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ καλαίσθητου ;

Ἔχω σοβαροὺς λόγους ν' ἀμφιβάλλω.

Ἄν ὅσοι συμμερίζονται μιὰ τέτιαν ἀντίληψιν μὲ παραπέμψουν στὸ θάμα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς ποὺ προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ τὸ ὠραιότερο γυναικεῖο καὶ ἀνδρικό κορμὶ καὶ ζήτησε ἀκόμα καὶ σ' ἕνα ἀφύσικο συνδυασμὸ ἀρσενικῆς ρώμης καὶ χάρης θηλυκῆς νὰ πλάσῃ τὸν ἀπόλυτο τύπο τῆς γενικᾶ ἀνθρώπινης ὠραιότητος, ἢ — ἂν προτιμήσουν τὴ σύγχρονη Τέχνη — στὰ ταμπλὼ τοῦ Böcklin καὶ τοῦ Corinth, στὸ ἐξευγένισμα τῆς καταιγίδας μέσα στὴν ἔκτι συμφωνία τοῦ Μπετόβεν καὶ τέλος στοὺς τύπους τοὺς fins καὶ délicats τοῦ γαλλικοῦ ρομὰν καὶ τῆς γαλλικῆς κομεντί ποὺ «καλλιεργοῦν καὶ ἐξευγενίζουν τὸ ὠραῖο καὶ τὸ καλαίσθητο», θὰ τοὺς ὑπενθυμίσω τὴν Τέχνη τῆς Ἀσκήμιας καὶ τῆς Ἀρρώστιας ἑνὸς Gauguin ἢ ἑνὸς Jacob Epstein, τὴ μουσικὴ τοῦ Στραβίνσκυ καὶ τῆς σχολῆς του ποὺ μερικὲς συνθέσεις της λὲς πὼς γράφτηκαν σὲ πείσμα κάθε μελωδίας καὶ ἁρμονίας, καὶ τέλος τοὺς ἥρωας τοῦ Γκόρκυ ποὺ θαρεῖς πὼς δημιουργήθηκαν γιὰ νὰ διαγωνίσουν τὸν τύπο τῆς ἀνθρώπινης ἀθλιότητος οὐλές τις δυνατὲς ποικιλίες του.

Αὐτὰ δὲ φτάνουν γιὰ ν' ἀποδειχτεῖ ὅτι τὸ Ὁραῖο καὶ τὸ Καλαίσθητο, ὅπως καὶ τὸ Ἀσκημο ἢ τὸ Ἀκαλαίσθητο,

εἶναι γιὰ τὴν Τέχνη ἀδιάφορα; Ἀκριβῶς τοῦτο εἶναι τῆς Τέχνης τὸ θάμα. Τὴν ἀντίθεση τοῦ Ὠραίου καὶ τοῦ Ἀσκημοῦ ἢ τοῦ Καλαίσθητου καὶ Ἀκαλαίσθητου σῆνει μέσα στὴν πολικότητά της: Περίτεχνο - Κἀκότεχνο. (αὐτὲς θεωρῶ ἀληθινὲς κατηγορίες τῆς Τέχνης καὶ ὄχι τὸ Ὠραῖο καὶ τὸ Ἀσκημο). Τὸ κέρδος εἶναι πολὺ μεγάλο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Τὸ Ὠραῖο καὶ τὸ Καλαίσθητο διαθέτουν εὐχάριστα, τέρπουν, τραβοῦν. Τὸ Ἀσκημο καὶ τὸ Ἀκαλαίσθητο δυσαραστοῦν, λυπεῦν, προκαλοῦν τὴν ἀποστροφὴ καὶ τὴν ἀηδία. Κι ὅμως ἡ Τέχνη μέσα στὸ Περίτεχνο σμίγει ἀκόμα καὶ τὸ Ἀσκημο καὶ τὸ Ἀκαλαίσθητο μὲ τὸ Ὠραῖο καὶ Καλαίσθητο, χωρὶς νὰ λυπεῖ ἢ νὰ γεννᾷ ἀποτροπιασμὸ καὶ ἀηδία. Τῆς Τέχνης ἡ συγκίνησις εἶναι ἡ αἰσθητικὴ χαρὰ, ἡ αἰσθητικὴ τέρψη ποὺ δὲν ἔχει ἀντίθετο συναίσθημα τῇ λύπῃ ἢ τὴν ἀποστροφὴν, ἀλλὰ τὴν ἀδιαφορίαν.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν παίρνει τὴν ἐξῆς διληματικὴ μορφή: Ἡ ἡ Τέχνη εἶναι Τέχνη ἐνὸσω καὶ καθόσο καλλιιεργεῖ τὸ Ὠραῖο καὶ τὸ Καλαίσθητο ἢ ἡ καλλιέργεια τοῦ Ὠραίου καὶ τοῦ Καλαίσθητου εἶναι Τέχνη ἐνὸσω καὶ καθόσο..... Ἐνὸσω καὶ καθόσο βάζουν πνεῦμα στὴ ζωὴ — ὅπως πιστέβω ἐγώ. Ἡ πρώτη πιθανότητα θαρῶ ἀποκλείεται, ἀφοῦ ὑπάρχουν φανερώματα Τέχνης ἀληθινῆς ποὺ δὲν ικανοποιοῦν τὶς παρόμοιες ἀπαιτήσεις. Ἡ δευτέρα εἶναι ἡ μόνη ὀρθή. Ἡ Τέχνη δὲν εἶναι καλλιέργεια καὶ ἐξευγένισις μονάχα τοῦ Ὠραίου καὶ τοῦ Καλαίσθητου, ἀλλὰ ἐξαρση καὶ ἐκπνευματίσις τοῦ Πραγματικοῦ γενικά, ποὺ γίνεται μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐκφραστεῖ μιὰ διάθεσις ψυχικὴ ὁποιαδῆποτε.

Εἶναι ἡ Τέχνη ἐλεύθερο φαντασιοκόπημα ποὺ θέλγει;

Ἡ ἔσχατη ὑποχώρησις. Ἡ Τέχνη δὲν εἶναι μίμησις, δὲν εἶναι ἐξευγένισις. Εἶναι αὐθαίρετη ζύμωσις τοῦ Πραγματικοῦ καὶ τοῦ Ἀληθινοῦ.

Τί ν' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα αὐτό; Εἶναι ἡ Τέχνη ἐλεύθερο φαντασιοκόπημα;

— Ὡς ἓνα βαθμὸ Ναί. Ὁχι ὅμως ἡ ὁποιαδῆποτε ἐλεύθερη σύληψις τῆς πραγματικότητος ἢ ἡ ὁποιαδῆποτε αὐθαίρετη διάταξις τῶν σχέσεών της, ἀλλὰ ἐκεῖνη ἡ σύληψις καὶ ἐκεῖνη ἡ διάταξις εἶναι Τέχνη, ποὺ βάζει πνεῦμα

στη ζωή, που δίνει νόημα, ιδέα στο Πραγματικό και στο Ἀληθινό. Αὐτὴ τὴ διάκριση εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ κάμω ἀνάμεσα στὸ ἄτεχνο παραμῦθι καὶ στὸ Μῦθο τῆς Τέχνης. Ἡ ἀξία τοῦ Μῦθου ὡς ἔργου Τέχνης βρίσκεται στὴ δύναμη καὶ στὸ βάθος τοῦ συμβολισμοῦ του καὶ ὄχι στὴν ἀπλὴ φύση του, στὸ ὅτι δηλ. εἶναι φανταστικό παραμόρφωμα τῆς πραγματικότητος. Ἄν θέλγει καὶ ὅταν ἀκόμα τρομάζει, δὲν εἶναι γιὰτὶ ἱκανοποιεῖ δῆθεν τὴν περίεργην ἀπορία : «ὡς ποῖαν ὑπερβολὴ μπορεῖ νὰ φτάσει ἢ αὐθαιρεσία τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας», ἀλλὰ γιὰτὶ ὁ συμβολισμὸς του ὡς ἔκφραση μιᾶς ιδέας, ἐνὸς νοήματος, βάζει ὅρια καὶ τάξη στὴν ἀκατάσχετη καὶ ἀδιάφορη ροὴ τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ ἔτσι συγκινεῖ αἰσθητικά. Παραδείγματα τυπικά : τὰ Märchen τοῦ Γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ καὶ οἱ ἱστορικοὶ μῦθοι τοῦ Ἀντρέεφ «Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης» καὶ ὁ «Λάζαρος».

Καὶ τώρα στὶς ἀντιλήψεις τῆς Τέχνης ὡς προσπάθειας.

Εἶναι ἡ Τέχνη παιχνίδι ἀνώτερης τάξης ;

Ἄν, λέγοντας τὴν Τέχνην παιχνίδι, θέλουν μερικοὶ νὰ τονίσουν πὼς εἶναι τόσο αὐθόρμητη σὰν τὸ παιχνίδι καὶ ἱκανοποιεῖ τόσο πηγαῖες ἀνάγκες τῆς ψυχῆς σὰν τὸ παιχνίδι, δὲν ἔχω ἀντίρρηση. Λόγους σοβαροὺς ν' ἀμφιβάλλω ἔχω ὅταν κανεὶς ζητήσῃ νὰ παραλληλίσῃ τὴν Τέχνην μὲ τὸ παιχνίδι «ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν».

Ὁ σοβαρότερος εἶναι ὁ ἑξῆς :

Στὴν Τέχνην ἡ «συγκίνηση» προηγεῖται καὶ ἡ «ἐκφραση» ἀκολουθεῖ, ἐνῶ στὸ παιχνίδι ἡ σειρὰ των εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀντίθετη. Κινούμεσθε στὴν ἀρχὴ μηχανικά, ὥσπου νὰ γεννηθεῖ μέσα μας ἡ τέρψη ποὺ κατόπι δίνει στόχο καὶ ἀλληλουχία στὶς κινήσεις μας. Τὸ ὅτι μὲ τέρπει ἡ Τέχνην περίεργα σὰν τὸ παιχνίδι καὶ τὸ ὅτι τὴν ζητῶ ἀπὸ μύχιαν ἀνάγκη ψυχικὴ σὰν καὶ αὐτό, δὲν δικαιολογοῦν τὸν παραλληλισμὸν «ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν» Τέχνης καὶ παιγνιδιοῦ. Ἐκεῖνο τὸ «ἀνώτερης τάξης» δὲν σώζει τὰ πράγματα· γιὰτὶ δὲ μ' ἀφίνει διόλου νὰ μαντέψω τὸν ἰδιαιτέρο χαρακτήρα τῆς Τέχνης ὡς προσπάθειας. Εἶναι βέβαια ἐνδεχόμενο νὰ «ἐπαιζεν» ἄλλοτε ὁ ἄνθρωπος τῆς λίθινης ἐποχῆς ὅταν τραγουδοῦσε καὶ ζωγράφιζε, ἢ νὰ «παίζει» σήμερα τὸ παιδί ὅταν σφυρίζει καὶ ἰχνογραφεῖ

(τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι μουσικὴ καὶ ζωγραφικὴ ἱκανοποιῦν καὶ στὶς δυὸ αὐτὰς περιπτώσεις ἀνάγκας στενὰ βιολογικὰς ποὺ μὲ τὶς καθαρὰ αἰσθητικὰς ἔχουν ἢ καμιάν, ἢ πολὺ μικρὴ σχέση). Ὅταν ὅμως σήμερα ἓνας μουσικός, εὐθύς μετὰ τὴν πρώτην εὐτυχὴ συνάντησιν μὲ τὴν ἀγαπημένην του, ρίχνεται στὸ πιάνο καὶ χύνει τὴ μακαριότητά του σὲ μιὰ μελωδίᾳ παθητικῇ ἢ ὅταν ἓνας φθισικός ζωγράφος μὲ λίγες γραμμὰς καὶ πολλὰ χρώματα ζωγραφίζει ἓνα σπιτάκι ἀγροτικὸ γεμάτο φῶς καὶ ἀγέρα, χωμένο στὶς πρασινάδες· ὁ μουσικὸς αὐτὸς καὶ ὁ ζωγράφος δὲν «παίζουν» βέβαια. Κάνουν κάτι πολὺ σοβαρότερον ἀπὸ ἓνα διασκεδαστικὸ παιχνίδι. Ἐκτὸς ἂν ὀνομάσω καὶ τὴν Τέχνην αὐτὴ παιχνίδι, γιὰτὶ ὁ καλλιτέχνης προσπαθεῖ μὲ τὸ ἔργον του νὰ ξεγυλᾷ τὴν ἴδιαν του τὴν ψυχὴ κάνοντάς την μὲ μιὰ χίμαιρα νὰ ζήσει πρὸ ἐκτεταμένα καὶ πρὸ ἄνετα τὸ πάθος της, γιὰ νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς λαχτάρας του.

Ἔτσι μπορῶ νὰ πῶ ὅτι παίζει καὶ ὁ Θεοβάντης ὅταν ἐξιστορεῖ τὶς ἀστείεις περιπέτειες τοῦ ἀξιολύπητου ἡρώα του· ἢ ὁ Γκαϊτε ὅταν ἀφίνει στὸ Βέρθερ ἓναν αἰσθαντικὸν ἄνθρωπον νὰ καταρέει θλιβερὰ κάτω ἀπὸ τὸ φοβερὸν βάρος τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του. Μὰ πρέπει εὐθύς νὰ προσθέσω ὅτι ὁ Θεοβάντης παίζει, ἐπειδὴ ξεγελώντας με μιὰ χίμαιρα τὴν ψυχὴν του προσπαθεῖ νὰ τῆς παρατείνει τὴν εὐθυμίαν μὲ τὸ μελαγχολικὸν φόντον, ποὺ ὁ ἴδιος μέσα της ἐντροφεύει βλέποντας τοὺς τραγικὰ κωμικοὺς Δονκιχωτισμοὺς τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ζωῆς του, καὶ νὰ τὴν κάνει στὸ τέλος κυρία τοῦ πάθους της. Καὶ ὅτι ὁ Γκαϊτε παίζει ἐπειδὴ ζητεῖ νὰ διασκεδάσει ὁ ἴδιος μὲ μιὰ χίμαιραν τὴν ὀδυνηρὴν ἀγωνίαν ποὺ ἀπειλοῦσε νὰ τὸν στείλει ἄδοξα καὶ πρόωρα στὸ τάφο.

Πόσο μακριὰ ὅμως εἶμαι ἔτσι ἀπὸ τὸ παιχνίδι....

Εἶναι ἡ Τέχνη παραστρατημένη ἐν ἐργείᾳ τοῦ αἰσθησιακοῦ ἐρωτισμοῦ;

Ὅτι ἡ Τέχνη ἔχει σχέση στενὴν μὲ τὸν ὑποχθόνιον καὶ φοβερὸν ὄργασμὸν τοῦ γενετήσιου ἐνστικτοῦ, εἶναι βέβαιον. Ὁ ἐρωτὰς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυρίαρχα μοτίβα στὴν Τέχνην. Καὶ ὁ ἐρωτὰς ἔχει μυστικὴν πηγὴν τὴν λαχτάραν νὰ ἱκανοποιηθεῖ μιὰ ἀνάγκη τοῦ κορμιοῦ. Λέγοντας ὅμως

τὴν Τέχνην παραστρατημένην ἐνέργεια ἢ ἐξιδανικευμένην ἐκδήλωση τῆς ἐρωτικῆς δίψας, ἀστοχῶ· γιατί καὶ περιορίζω καὶ θολώνω ἀσυγχώρητα τὴν πηγὴ καὶ τὰ ἐλατήριά της. Μονάχα ὅταν τόνισω ἰσχυρὰ ὅτι στὸ βάθος Τέχνη εἶναι μιὰ προσπάθεια λυτρωμοῦ γενικά, μιὰ προσπάθεια νὰ γίνω Κύριος τοῦ ὁποιουδήποτε πάθους μου μὲ τὴν αἰσθητὴν ἔκφρασή του, μπορῶ νὰ νιώσω τὸ δεσμὸ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας μὲ τὴ θύελλα τῶν ὁρμῶν μου.

Οἱ πυρωμένοι ἀπὸ τὴ δυνατὴ φλόγα μιᾶς λαχτάρας λάγνης στίχοι τοῦ Μιστράλ στοὺς «Ἐρωτες τοῦ Φαύνου» γεννήθηκαν βέβαια ἀπάνω σὲ κάποια ἐντονὴ ἔξαψη ἀκόλαστου ἐρωτισμοῦ. Εἶναι ζήτημα ὅμως ἂν μετὰ τὴ σύνθεση τοῦ ποιήματος, ὅταν πιά πλημύρισε τὴν ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση, ποθοῦσεν ἀκόμα τὴν ἐρωμένην του ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ τὴν ἐξουθενώσει μέσα στὴν ἀγκαλιά του τὴν ὥρα ποὺ στὸ διπλανὸ σπίτι ξενοχτοῦσαν νεκρὸ τὸ μονάκριδο παιδί τῆς χήρας.....

Καὶ μέσα στὴν ψυχὴ πάλι τοῦ Στεκέτι ἔβαλαν ὅλη τὴ φρίκη καὶ τὸ μίσος ἐκείνου τοῦ ἀποτρόπαιου «Canto del'Odio» βέβαια ἡ ὁδύνη καὶ τὸ μαρτύριο ἐνὸς ἀνικανοποίητου ἐρωτισμοῦ. Ὅμως ὀρισμένως θ' ἀναστέναξε μ' ἀνακούφιση καὶ λυτρωμένος ἀπὸ τὸ βάρος πάθους τὸν θά γινε κύριος τῆς ὁδύνης του ὁ ποιητὴς, ὅταν ἰστόρησε πιά στὸ ποίημά του τὶς ἀνατριχιαστικὰ λεπτομέρειες τῆς ἱκανοποίησης ποὺ σοφίστηκε νὰ πάρει ξεθάβοντας καὶ βασανίζοντας σκληρὰ τὸ πτώμα τῆς γυναίκας ποὺ εἶχε ζήσει μόνο γιὰ νὰ τὸν τυραννεῖ καὶ νὰ γελᾷ μὲ τὸ μαρτύριό του.....

Ὅστε πηγάζει ἀπὸ τὸν ὄργασμὸ καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ἐρωτικῆς λαχτάρας ἡ Τέχνη, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴ θύελλα μιᾶς ὁποιασδήποτε ἄλλης λαχτάρας καὶ ἀγωνίας. Ὅχι ἀποκλειστικὰ τῆς ἐρωτικῆς, ποὺ ἐπειδὴ εἶναι στοὺς περισσότερους ἡ ἐπικρατέστερη φαίνεται πὼς εἶναι καὶ ἡ μοναδική. Ἡ Τέχνη ὡς προσπάθεια εἶναι δίψα λυτρωμοῦ ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ πάθους. Ὅχι τοῦ ἐρωτικοῦ μονάχα. Τοῦ ὁποιουδήποτε.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΔΥΤΣΟΣ